

Lazăr VLĂSCEANU

EDUCAȚIE ȘI PUTERE

Sau despre educația
pe care am putea s-o avem

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
Partea I. Deschiderea	9
Partea a II-a. Transformarea	29
Capitolul 1. Educația din copilăria timpurie.....	32
Capitolul 2. Educația primară : intrarea în stadiul literațiilor.....	70
Capitolul 3. Educația secundară : traiectorii școlare, traiectorii de viață	116
Capitolul 4. Învățământul superior : cum poate deveni sustenabil?	177
Partea a III-a. Către un viitor posibil.....	245

profesionale, orientate către calificări timpurii, sau pur și simplu intră în lumea nonșcolară care poate fi a muncii casnice, a muncii informale sau a celei social-instituționalizate.

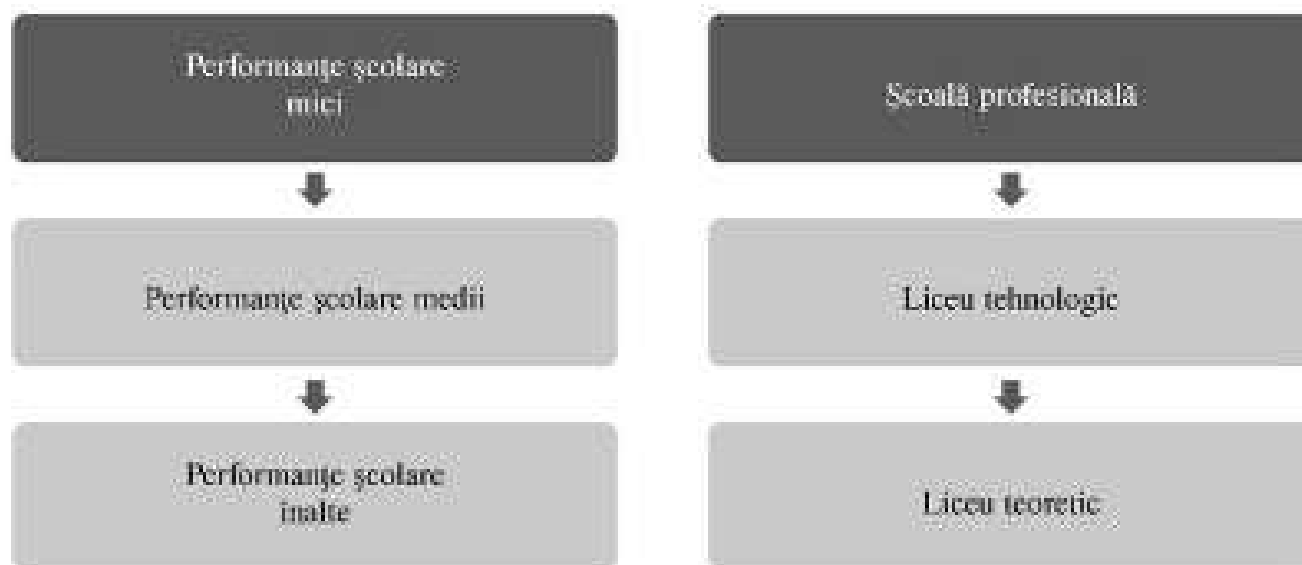

Figura 6. Corespondențe între performanțele elevilor la evaluarea națională și filierele de continuare școlară postgimnazială

Pentru a-i diminua consecințele atât de mari și de timpurii, unii încearcă acum să prelungească durata educației obligatorii până la terminarea liceului. Alternativa nu e chiar așa de nouă. A fost tatonată mai întâi în perioada regimului politic anterior, pe la mijlocul anilor 1980, fără a fi concretizată definitiv. Acum este invocată de unele persoane cu experiențe trecute mai bogate, rămași întârziați până în epoca de azi, însă aceștia o fac fără nicio altă intenție și mai ales fără nicio altă reorganizare decât aceea de a ține în aria școlară tradițională cât mai mulți dintre adolescenții și tinerii care moștenesc goluri serioase în educație sau ajung să fie lipsiți de calificări de succes pe piața muncii și se confruntă cu șomajul.

Al doilea ciclu al educației secundare (numită generic educație secundară superioară sau, mai specific, liceu) consacră pe deplin diversificarea filierelor școlare. Începuturile ciclului sunt marcate de o răscrucă mult discutată și controversată care nu încetează, de peste un secol, să oscileze fie pe linie disciplinară între unitatea liceului clasic-umanist și cea a liceului real-științific, fie pe linie ocupațională între liceul teoretic și pletora fără limite a liceelor tehnologice și vocaționale. Deocamdată, după absolvirea gimnaziului se deschid două filiere majore, fiecare cu multiple specializări cognitive și ocupaționale, care conduc la traiectorii diferite de școlaritate, dar și sociale. Una este a liceelor teoretice, tehnologice sau vocaționale, finalizate cu examenul de bacalaureat – ca examen al maturității – și cu deschideri către învățământul superior. Cealaltă filieră este a școlilor profesionale¹, prin care se consacră calificarea

1. Liceul poate fi teoretic (de exemplu, real sau uman), tehnologic (de exemplu, tehnic, resurse naturale și protecția mediului, servicii) sau vocațional (de exemplu, pedagogic, artistic, sportiv, militar, teologic). Școlile profesionale pot funcționa în varianta clasică sau în cea duală după modelul german.

într-o ocupație, intrarea în lumea muncii și deschiderea către o eventuală revenire în continuarea școlarității.

Acum, ea și în trecut, educația secundară din gimnaziu, liceu sau școala profesională e perioada marilor opțiuni de viață și a maturizării individuale. În această perioadă elevii sunt așteptați să devină conștienți de propriile capacități și să înceapă să reflecteze asupra orizonturilor lor din viitor. Autorefecția se poate întâlni sau poate fi paralelă cu reflecția instituțională. Din păcate, reflecția din exterior asupra educației secundare actuale nu poate fi altfel decât contradictorie. Premisa tuturor contradicțiilor este oferită de unul și același fapt: educația noastră secundară nu reușește să pună în armonie potențialurile vârstei, efectele școlare ale factorilor sociali sau tehnologici și realizările școlare.

Pe de o parte, cu privire la performanțele pe care elevii din gimnaziu le-ar obține, informațiile și datele curente circumscriu portretul unei perioade școlare care nu reușește nici măcar parțial să-și realizeze menirea. În ciuda potențialului natural de învățare al elevilor de această vârstă, gimnaziul nici nu continuă pe o treaptă superioară succesele educației primare și nici nu corectează, cum ar trebui, eventualele rămăneri în urmă ale unora dintre elevi. Conform datelor invocate de unii părinți sau de alții interesați de educație, ciclul gimnazial ar fi faza în care, dacă nu se ajunge să fie compromise sau să fie abandonate unele performanțe deja atinse în educația primară, cu certitudine este etapa care nu reușește să-și construiască nicio altă distincție în afară de cea a polarizării elevilor în funcție de apartenența socială a familiei și propriile lor rezultate școlare¹. Mărturia cea mai puternică a acestei polarizări este oferită de modul de distribuire a rezultatelor școlare după examenul de evaluare națională și a opțiunilor pentru filierele postgimnaziale. Distribuția urmează fidel originea socială a elevilor: cei din categoriile sociale privilegiate au, de regulă, medii mari de absolvire și ajung în colegii, pe când cei din categoriile sociale dezavantajate ajung în cel mai bun caz în licee tehnologice sau în școli profesionale și adesea eșuează pe traiectorii aleatorii. Asimetria dintre succesele celor din colegii și eșecurile celor din liceele tehnologice sau din școlile profesionale este eclatantă. Drept urmare, imaginea generală a educației secundare ar lua forma unui arhipieleag cu: (a) câteva insule care includ puțini elevi cu succese recunoscute național și internațional și (b) multe insule ale abandonurilor, eșecurilor sau mediocrităților școlare. Educația noastră gimnazială este subiacent animată doar de competiții care din punct de vedere școlar atomizează elevii, iar din punct de vedere social îi alocă în grupuri specializate ale categoriilor sociale de mai târziu. Prin atomizarea școlară, sunt create premisele de fragmentare și polarizare a comunităților și societății. Iată o consecință a educației secundare care trebuie obligatoriu schimbată pentru a reconstrui unitatea și armonia dintre persoane în și prin educație².

1. Adrian Hatos, *Sociologia educației*, Iași, Polirom, 2006, pp. 33-42 și 109-137; Adrian Hatos, „Multilevel analysis of academic achievements of upper secondary students in a Romanian city: effect of composition, resource allocation or differentiation?”, *Studia Sociologia*, vol. 55, nr. 1, 2010, pp. 89-116.

2. Școala secundară din Danemarca ar putea fi un model în acest sens. În curriculumul școlar ce corespunde vârstei elevilor de 6-16 ani o oră pe săptămână este destinată unei discipline numită „empatie”, în cadrul căreia elevii analizează cu profesorul de empatie

Pe de altă parte, reflectând asupra potențialului educației secundare, nu poate fi evitată retorica aprecierilor și marilor așteptări. Aceasta este perioada în care se produce despărțirea de copilărie, în care au loc cele mai spectaculoase întâlniri ale carierelor școlare cu evenimente și procese care consacră și adesea anticipează traectoriile individuale de viață. În această perioadă debutează furtunoasa pubertate, continuată de anxioasa și rebela adolescență, pentru ca împreună să configureze ciclurile de viață ale celei mai rapide dezvoltări fizice, mentale și emoționale individuale. E perioada în care atitudinile și valorile abia circumscrise de educația primară încep să fie critic explorate, uneori extinse, alteori consolidate, dar insistent, critic și reflexiv experimentate în situații diverse de viață. Odată cu întâlnirea noilor cunoașteri științifice, acum apar: furtuna de visuri și idealuri, contestările și conformismele, descoperirile și despărțirile. Este perioada de viață în care, cum remarcă francezul Edgar Morin¹, „cultura tânără” se întâlnește sau de fapt se ciocnește, pentru ca mai târziu să înlocuiască, ceea ce trece drept „cultură adultă”.

Cele două perspective – una a potențialului generos, individual și colectiv, al vârstei și cealaltă a eventualelor reușite ale educației secundare – nu se întâlnesc în școlile noastre secundare actuale decât marginal și pentru o minoritate. Indiciile separării, fragmentării și grupării pe ierarhii școlare și sociale sunt mult mai proeminente decât cele ale întâlnirilor și eventualelor armonii. În cele ce urmează, voi continua cu unele referiri la astfel de indicii, prospectând surse ale dizarmoniilor și eventuale modalități de corecție.

Căderi structurale

Cum am remarcat deja, educația secundară nu este propriu-zis unitară. Începe cu gimnaziul, care doar circumscrie și anunță marile diferențieri dintre copii, și continuă cu liceul, cel mai prestigios social, sau cu școala profesională, care, de regulă și din nefericire, este doar reziduală întrucât îi culege numai pe cei care nu au nicio șansă de a accede într-un liceu teoretic, tehnologic sau vocațional. În ciuda relativei lipse de unitate instituțională, educația secundară are, totuși, o serie de caracteristici reprezentative pentru ceea ce numim generic cu expresia „școala românească actuală”. Multe dintre aceste caracteristici sunt recunoscute pe plan intern și chiar internațional: tradiționala competitivitate a olimpicii la concursuri internaționale, capacitățile competitive ale copiilor care se mută din școli românești în școli din alte țări, performanțele înalte ale absolvenților de licee românești ca studenți în unele dintre cele mai prestigioase universități, calificările profesionale și calitățile morale înalte

---

probleme ale clasei sau colegilor. Întrajutorarea și cooperarea se substituie sau completează competiția, înțelegerea reciprocă înlocuiește indiferența. Nu-i întâmplător că Danemarca este și se menține o țară fericită, conform *World Happiness Report* al ONU. Vezi https://www.morningfuture.com/en/article/2019/04/26/empathy-happiness-school-denmark/601/?fbclid=IwAR015Puq8RoKQiHIL37IujLE9xtkp8v_RBQjvCj0PBhq_9vd3CwrYQk2qCg, accesat în iunie 2019.

1. Edgar Morin, „Culture adolescente et révoltes étudiantes”, *Annales*, vol. 24, nr. 3, 1969, pp. 765-776.

ale inginerilor și muncitorilor români, perseverența în muncă a emigranților români și altele similare. Fiind cunoscute și recunoscute asemenea calități, nu țin și eu să vă îmbăt mai departe cu apă rece. Le las pentru dezbateri despre măreția poporului și a patriei. Să avem totuși în vedere că toți cei care ajung în poziții sau în situații de a avea rezultate cu care se mândresc ei și țara sunt puțin numeroși. Conform celor mai frecvente estimări, nu ar reprezenta mai mult de 15-20% din populația tânără și matură a țării. Doar atâția ar fi cei care ar merita admirația noastră nedisimulată? Ce se întâmplă însă cu ceilalți? Trebuie să spun că, dacă ceilalți s-ar afla într-o distribuție uniformă, pe o câmpie plată, fără dealuri și vărfuri, aceasta nu ar însemna că ei nu ar fi capabili și doritori de mari realizări, ci că școala noastră nu se preocupă și nici nu dă semne că s-ar angaja să le ofere șanse de a da măsura unor realizări și împliniri mărețe, individuale sau de grup. Citind statistici, comparații și rapoarte sau studii, estimări și predicții, vizitând școli și universități, discutând cu profesori și părinți, ajungi să te confrunți cu unul și același adagiu interogator: este școala românească de astăzi mai degrabă una a eșecurilor multiplicare, dezinteresată de dezvoltarea talentelor, închisă de prea mult timp într-o letargie care nu face altceva decât să te trimită în cea mai profundă uimire sau să te revolte sau să te facă să te desparți de orice ar fi legat de ea?

Eu îndrăznesc să nu aleg asemenea trăiri radicale sau piste cu sens unic de evaluare. Din contră, apreciez că peisajul școlar e mult mai diversificat. Totuși, voi încerca să mă concentrez doar asupra acelor manifestări, puține și puternice, care se prezintă ca răni sau ca generatoare de blocaje ori ca determinări care împiedică educația secundară să-și dea pe deplin măsura sa cea mai înaltă. Optez pentru o astfel de alternativă convins fiind că evidențierea unor pete pe aura națională a școlii secundare ar avea totuși un rost subsidiar important: ar stimula reflecția noastră comună și a autorităților pentru ca, eventual, să se declanșeze preocuparea de a corecta configurații care încă o mențin în arii ale neîmplinirilor, de fapt ale unor crize și deficite care alunecă pe panta unei negativități terne. Acum, educația noastră secundară a atins pragul de maturitate al unei transformări de amploare. În absența acesteia, va continua să fie sursa pierderii masive de talente naționale și una dintre cauzele fundamentale ale menținerii națiunii în ceea ce menționam în volumul anterior ca fiind *capcana venitului mediu*, adică într-un blocaj al dezvoltării economice și sociale accelerate a țării.

Patru configurații mi se par a fi cele mai reprezentative pentru declinul actual al educației secundare. Două dintre ele au surse exterioare școlii, nu au ajuns încă să atingă apogeul și nici să-și înceteze influențele, dar se mențin cu efectele multiplicatoare cele mai dramatice: (1) declinul continuu și accelerat al demografiei școlare, produs de scăderea continuă a natalității și creșterea fluxurilor emigrației părinților și copiilor sau doar a tinerilor și a celor mai talentați dintre noi și (2) creșterea inegalităților și inechităților școlare ca urmare a expansiunii inegalităților economice și politice dintre persoane, comunități și regiuni. Alte două surse ale declinului educației secundare au origini în interiorul școlii. Ca urmare a menținerii educației secundare în schimbări continue și a perpetuării lipsei cronice de fundamentare pe date și evidențe sistematice și reflexive a politicilor școlare și a schimbărilor inițiate, s-a ajuns la: (3) generarea unei lipse totale de corespondență între timpul școlarității și

cantitatea de conținuturi ale învățării – autorități exterioare școlii promovează o asimetrie accentuată între durata școlarității și conținuturile învățării: ele fac presiuni pentru reducerea arbitrară a duratei anului școlar (de exemplu, pentru dilatarea timpului turistic), în timp ce autoritățile școlare admit și promovează creșterea fără discernământ a conținutului curriculumului școlar, în special a conținuturilor învățării – și (4) scăderea continuă a performanțelor în învățare până la nivelul plasării elevilor și a școlii românești în treimea inferioară a performanțelor școlilor europene.

Cea de-a patra configurare este cea mai îngrijorătoare. Ea le reprezintă insidios pe toate celelalte și are cel mai profund efect negativ asupra economiei¹ și culturii naționale. Cum voi evoca mai încolo, testele PISA (OECD: Programme for International Student Assessment), aplicate la intervale de trei ani pe elevi de 15 ani (absolvenți de gimnaziu în sistemul nostru), au demonstrat că, în medie, unul din trei elevi ai școlilor noastre nu obține decât performanțe mediocre sau că niciun elev român nu se situează după testare în cadrul celui mai înalt nivel al literației citirii și al celei științifice sau matematice. Astfel de performanțe sunt agravate și mai mult de celelalte trei configurări și probabil și de altele. Împreună, reflectă scăderea calității educației secundare până la un nivel care afectează profund negativ cariere individuale, creșterea economică a națiunii, dezvoltarea armonioasă a culturii sau pacea socială. Adică nu e vorba doar de probleme personale și de probleme interne ale școlii, ci de creșteri uriașe ale costurilor sociale, economice și culturale plătite pentru performanțe școlare care tind să scadă continuu și să fie politic și social tolerate. Iată, pe scurt, cum se manifestă fiecare dintre configurațiile menționate.

1. *Criza demografică: scădere continuă a fluxurilor școlare și reduceri instituționale anuale ale educației secundare*

Prima și cea mai mare amenințare pentru școala secundară este scăderea continuă, mai ales din ultimii treizeci de ani, a fluxurilor școlare. Estimările curente anticipează că în anul 2025 numărul elevilor înmatriculați și al tinerilor în general va fi cu 40% mai mic decât în 2005. Consecința directă a acestei scăderi s-a manifestat deja sub forma reducerii instituționale progresive a educației de după 2000: școli gimnaziale, licee, universități care sunt forțate să se închidă din lipsă de elevi sau studenți, cadre didactice amenințate de perspectiva pierderii joburilor, infrastructură școlară abandonată. De exemplu, dacă privim la datele statistice oferite de Anuarul statistic al României, publicat în 2018 pentru perioada 2011-2017, constatăm (tabelul 5) că, în șase ani, populația școlară a scăzut cu 391.716 elevi și studenți, adică peste 9%, astfel că toate celelalte componente ale sistemului școlar au început și ele să scadă.

1. O educație de calitate inferioară, generatoare de performanțe scăzute în învățare și calificare, nu se repercutează negativ doar asupra elevilor. Consecințele ei sunt foarte costisitoare economic pentru națiune și comunități. Vezi în acest sens OECD, *The High Cost of Low Educational Performance. The Long Run Economic Impact of Improving PISA Outcomes*, 2010.